

Nimed minevikus ja tänapäeval.

31. emakeeleolümpiaadi ülevaade

Helen Plado

31. emakeeleolümpiaadi korraldaja, Tartu ülikooli ja Võro instituudi teadur

Emakeeleolümpiaad on pika traditsiooniga sündmus, õpilaselümpiaad, mis toob kokku Eesti parimad emakeeletundjad. Olümpiaadi eesmärk on anda võimalus emakeelehuvilisele õpilasele tutvuda sügavuti mõne emakeelega seotud valdkonnaga ning äratada tugevamat huvi (ema)keele vastu. Ühtlasi võimaldab olümpiaadil osalemine arendada iseseisva uurimistöö oskust, loomingulisust ja leidlikkust keelega seotud nähtuste analüüsimisel ja ülesannete lahendamisel.

2015/2016. õa emakeeleolümpiaadi pealkiri oli „Nimed minevikus ja tänapäeval”. Nimed on keelevaldkond, millel on seoseid paljude teiste ainevaldkondadega. Nimed ühelt poolt küll muutuvad pidevalt ja kannavad endas tänapäeva märke, kuid teisalt peegeldavad ka meie ajalugu. Näiteks võib eesnimetraditsioonis näha omapärasid piirkondade ja ajaperioodide lõikes; kohanimede järgi võib aga arvata, kus on olnud linnuseid (*Linnamägi*), millisel paigal on arvatud olevat tervendav vägi (*Silmaläte*) või millistel aladel on elanud meie esivanemad. Perekonnanimedest võib välja lugeda, mille järgi on nimi pandud või kas nimi on eestistatud. Lisaks võib asutuste, ürituste ja tootenimedest näha inimeste hinnanguid selle kohta, mida peetakse prestiižseks. Peale inimeste, kohtade, asutuste ja toodete on nimed veel loomadel ja ka objektidel, näiteks liiklusvahenditel (*kiirabiauto Herta, diktofon Salme*). Nimedega olid seotud uurimistöode teemad ja nii piirkonna- kui ka lõppvoorülesanded.

Et nimeteemat käsitletakse kooliprogrammis üsna vähe, korraldas TÜ eesti ja üldkeeleteaduse instituut sügisel Tartus ja Tallinnas emakeeleõpetajatele kahepäevase täienduskoolituse, kus tutvustati nimeteadust ning õpiti kasutama nimede uurimiseks vajalikke andmebaase.

2015/2016. õa olümpiaadi korraldus

Kui siiani on olümpiaadi korraldanud Tartu ja Tallinna ülikool vaheldumisi, siis seekord kaasas Tartu ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituut Võro instituudi. See andis võimaluse korralduses osaleda ka Võro instituudi nimeuurijail.

Olümpiaadist said osa võtta 7.–12. klassi õpilased, kes jagunesid kolme vanuserühma vahel: 7.–8., 9.–10. ning 11.–12. klass. Olümpiaad toimus kahes voorus: eel- ja lõppvoorus. Seitsmendikel ja kaheksandikel oli võimalik lõppvooru pääseda vaid piirkonnavooru kaudu, kuid kahel vanemal vanuserühmal oli võimalik kirjutada kas uurimistöo või osaleda piirkonnavoorus.

Uurimistöövõor

Uurimistöodeks pakkus žürii välja üheksa teemat, mis jagunesid nelja suuremasse rühma:

Isikunimed	1) Isikunimede mitu palet
	2) Kasutajanimed internetis
	3) Nimed ilukirjanduses
Kohanimed	4) Kohanimed enne ja nüüd
	5) Nimed keelemaastikul
Muud nimed	6) Loomanimed
	7) Nimed minu ümber
Nimede õigekeelsus	8) Nimede suur- ja väiketäheline kasutus
	9) Nimede käänamine

Ühtekokku jõudis olümpiaadi žüriile 45 tööd: 9.–10. klasside arvestuses 20 ja 11.–12. klasside arvestuses 25 uurimust.

Teema „Isikunimede mitu palet” all olid oodatud uurimused nii ees-, perekonna- kui ka hüüdnimede kohta kas üksnes tänapäevasest või ajaloolise arengu perspektiivist. See oli ka mõlema vanuserühma eelistatuim teema: keskmisest vanuserühmast saadeti selle teema kohta kaheksa ja vanemast vanuserühmast lausa 13 tööd. Kuigi mõlemas vanuserühmas oli enim käsitletud eesnimesid (eelistatult kas oma kooli või suguvõsa nimesid), oli ka perekonna- ja hüüdnimesid käsitlevaid uurimusi. Viimaste puhul vaadati oma kooli õpetajate hüüdnimesid ning analüüsiti nende tekkemehhanisme.

Teema „Kasutajanimed internetis” raames olid oodatud uurimused, mis heidaksid valgust sellele, mis on motiveerinud inimesi endale kasutajanime valima. Selleteemalisi töid tuli keskmises vanuserühmas kaks ning vanemas üks. Kaks tööd käsitlesid oma kooli õpilaste kasutajanimedid veebikeskkondades ja üks töö vaatas varjunimesid internetikommentaariumides.

Teemaga „Nimed ilukirjanduses” oli eesmärk näidata, kuidas kajastub muutuv eesnimemood ilukirjanduses ja kas kirjandusteoses kasutatavad nimed toetavad süžeed. Sellel teemal esitati keskmises vanuserühmas kaks ning vanemas vanuserühmas neli tööd, seejuures käsitles üks töödest nii isiku- kui ka kohanimedid. Mõlemad noorema vanuserühma tööd vaatlesid nimesid lastekirjanduses, vanema vanuserühma tööd aga keskendusid peamiselt Eesti klassikale (vaatluse alla tulid nt August Gailiti, Anton Hansen Tammsaare, Jaan Krossi, Mats Traadi teostes esinevad nimed), aga käsitlemist leidsid ka noorte eesti kirjanike (Margus Karu, Diana Leesalu) teosed.

Kohanimed leidsid olümpiaadiuurimustes tunduvalt vähem käsitlust kui isikunimed. Teemaga „Kohanimed enne ja nüüd” oli võimalik käsitleda nii asustus- kui ka loodusnimesid, seejuures oli eraldi toodud välja võimalus uurida kohtade hüüdnimesid. Nii keskmisest kui ka vanemast vanuserühmast saadeti olümpiaadi uurimisvooru kolm tööd. Kuigi tööde hulk oli väike, käsitlesid need küllaltki laia ala: talu-, mõisa- ja külanimesid, pinnavormide, tänavate ja teede nimesid ning üks töö vaatles ka kohtade hüüdnimesid. Üks töö sidus kohanimed ja -pärimuse.

Teise kohanimedega seotud teema oli „Nimed keelemaastikul” ja see kutsus üles uurima avalikus ruumis välja toodud nimesid. Sellel teemal uurimistöid ei saadetud.

Mõlemas vanuserühmas kirjutati kolm uurimust ka loomanimede kohta. Juhendis oli soovitatud uurida oma kooli- või klassikaaslaste koduloomade nimesid või seda, kuidas loom saab nime juhul, kui on ees nimeandmisreeglistik. Mõlemat vaatenurka oli meieni jõudnud töödes ka käsitletud.

Teema „Nimed minu ümber” kutsus õpilasi uurima eri objektide nimesid. Sellel teemal kirjutas töö vaid üks keskmise vanuserühma õpilane, kes uuris toitlustusasutuste menüüdes esitatud nimesid ja ühendas toidunimede uurimise õigekeelsusega.

Vähem töid kirjutati ka nimede õigekeelsuse kohta. Teema „Nimede suur- ja väiketäheline kasutus” kohta tuli vaid keskmisest vanuserühmast üks töö, mille puhul oli autor vaadanud Jaak Urmeti *alias* Wimbergi tekstides esinevate tootenimetuste algustähte. Nimede käänamist käsitles üks töö vanemast vanuserühmast. Selles töös oli uuritud nimede käänamist diplomitel.

Uurimistöid saadeti kokku 27 koolist, enim töid saadeti Kadrina keskkoolist (8 tööd), Haljala gümnaasiumist (5 tööd) ja Viljandi gümnaasiumist (4 tööd). Enim töid olid juhendanud samade koolide õpetajad: Külli Heinla (Haljala gümnaasium, 5 tööd), Liivi Heinla (Kadrina Keskkool, 3 tööd) ja Aili Kiin (Viljandi gümnaasium, 3 tööd).

Uurimistöode seas leidis keskmisest vanuserühmast äramärkimist töö „Haljala kihelkonna perekonnanimed”, mille autor on Silja Tõevälja (Haljala gümnaasium, juhendaja Külli Heinla). Töö jäi silma selle poolest, et autor oli süsteemselt läbi analüüsinud mahuka materjali. Vanemast vanuserühmast tõusis esile Helo Liis Soodla uurimus „Anton Hansen Tammsaare „Tõe ja õiguse” esimese osa onomastiline analüüs” (Pärnu Sütevaka humanitaargümnaasium, juhendaja Elma Künnapas). Tööd iseloomustas põhjalik analüüs ja isikupärane lähenemisenurk.

On muljetavaldav, et uurimuste aluseks oli sedavõrd mahukas materjal. Olümpiaadile saadeti töid, kus õpilased olid analüüsinud üle 600–700, ühes töös koguni üle 1000 nime. Muidugi ei saa suur materjali hulk olla eesmärgiks; oluline on siiski analüüs ning järeldused. Kiitust väaris uurimistöode puhul ka eesmärgipärasus. Sissejuhatuses olid töö eesmärgid ja uurimisküsimused selgelt üles seatud ning töö käigus said need ka vastuse.

Murekohtadeks olid aga õpilaste refereerimisoskus ning see, et teooria ja analüüs ei moodustanud ühtset tervikut, teooriapool ei toetanud analüüsi.

Piirkonnavor

Piirkonnavor toimus üle Eesti 29. jaanuaril, mil lahendati emakeeleolümpiaadi žürii koostatud ülesandeid. Piirkonnavorutööd parandasid ja hindasid kohalikud emakeeleõpetajatest moodustatud žüriid olümpiaadi žürii saadatud hindamisjuhendite järgi. Iga piirkonna parimad tööd saadeti Tartu ülikooli, kus need vaadati veel kord üle ja vajaduse korral

ühtlustati parandamist. Moodustati üle-eestiline pingerida, mille alusel kutsuti parimad osalema lõppvooru.

Piirkonnavoorus osales üle Eesti ühtekokku 1572 õpilast. Nagu ka varasematel aastatel, oli selgi olümpiaadil kõige enam osalejaid noorimas vanuserühmas (657), järgnesid keskmine (550) ja vanem vanuserühm (365).

Piirkonnavoору tööde põhjal selgus, et väga hästi tuntakse sõnaliike, samuti oli hästi lahendatud vana ja tänapäevase kirjaviisi ülesanne, mis nõudis keelesüsteemi nägemise ja analüüsimise võimet, vaid vanemas vanuserühmas varieerusid vana kirjaviisi ülesande eest saadud punktid enam.

Noorimal vanuserühmal kujunes üllatavalt raskeks õigekirjaülesanne, rasked olid ka nimest saadud üldnimesid ja nimedega seotud rahvakalendritähtpäevi puudutavad ülesanded. Žüriile ootamatult ei teatud, et vanglatrelle nimetatakse Rootsi kardinaks ja mehe alastiolekut aadamaülikonaks, ning ei osatud seostada Georgiust jüripäeva ja Johannest jaanipäevaga.

Rõõmustas see, et keskmisel vanuserühmal oli väga hästi lahendatud funktsionaalset lugemisoskust kontrolliv ülesanne, samuti tuldi hästi toime õigekirjaülesannetega. Kui vanades tekstides esinenud kohanimedele suudeti samuti kergesti mõelda tänapäevane vaste, siis raskeks kujunes ülesanne, kus tuli õigeuskalendri nimedele leida loetelust seto keelde mugandunud vaste.

Nagu nooremal, nii kujunes ka vanimal vanuserühmal komistuskiviks ülesanne, kus tuli teada nimest saadud üldnimetusi; ei tuntud väljendeid *Pandora laegas*, *Hispaania saabas* ja *Gordioni sõlm*. Suurepäraselt oli aga lahendatud ülesanne, kus tuli ühendada asulanimed ja nende aluseks olnud mõisnike nimed. Lauseliikmeid ning liht- ja liitlause liike käsitleva ülesande tulemused olid väga varieeruvad, enim eksiti sellega, et umbisikulise öeldisega lauses oli nimetavakujuline moodustaja määratud aluseks.

Lõppvoor

31. emakeeleolümpiaadi lõppvoor peeti 11. ja 12. märtsil Tartus. Lõppvooru kutsuti uurimistöövoo ja piirkonnavoору üle-eestilise paremusjärjestuse põhjal 83 õpilast, tegelikult osales 79.

Lõppvoору ülesandeid koostades pidas žürii silmas, et need moodustaksid mitmekesise terviku ning et ülesannete lahendamine oleks Eesti

parimatele emakeeletundjatele põnev ja pakuks piisavalt mõtlemislusti. Faktiteadmisi kontrollivaid ülesandeid oli vähe, rakendada tuli analüüsi-, põhjendamisi- ja süsteeminägemisoskust. Keeruliste ülesandekomplektide eesmärk oli ka see, et parimad eristuksid selgelt ning lõpparvestuses ei jääks õpilasi eraldama poolepunktised vahed.

Nooremal vanuserühma tuli lahendada 11 ülesannet, mille hulgas ei olnud ühtki ülesannet, mille eest mõni olümpiaadil osaleja oleks saanud 0 punkti; maksimumpunkte saadi 4 ülesande eest. Väga hästi tunnevad õpilased Euroopa rahvaid ja seal kõneldavaid keeli, küllaltki hästi olid lahendatud ka õigekirjaülesanded. Samavõrra hästi ei läinud aga ülesanne, kus tuli üles leida kohanimede taga peituvad loomanimetused, nt ei osatud näha, et *Oosaare* on nime saanud hobuse järgi (üsna sageli pakuti öökulli); üllatavam oli aga see, et tuntud-teatud nime *Otepää* ei osatud siduda karu(oti)ga. Raskeks kujunes ka eesnimede põhjal moodustatud liitsõnade tundmise ülesanne. Teati hästi *venivillemit*, *torujüri* ja *ilueedit*, kuid vähem tunti *joodijüri*, *luhvtikustit* ja *saepurusassi*. See-eest demonstreerisid õpilased ilmekalt oma loovust sama ülesande teises pooles, kus tuli ise selliseid liitsõnu moodustada. Pakuti välja näiteks *kalamajasass* 'hipster', *müramari* 'lõbus ja elav laps' ja *nutikati* 'pidevalt nutiseadmeid kasutav inimene'.

Keskmisel vanuserühmal tuli lahendada 12 ülesannet, maksimumpunkte saadi kuue ülesande eest ja vaid ühe ülesande eest sai üks õpilane ka 0 punkti. Teistest raskemateks osutusid eesnimede rühmitamise ülesanne (ei tuntud ära piibli- ja kahesoolisi nimesid) ning teksti toimetamise ülesanded, kus jäid sageli parandamata sobimatu sõnajärg ja argikeelsused, nt *Nõuka-aeg* parandati *nõukaajaks*, kuid stiilivärving jäi muutmata. Hästi oli tehtud ülesanne, kus tuli perekonnanimed nimeandmismotiivide järgi rühmitada, ning ülesanne, kus tuli kohanimi siduda mõisniku nimega ja seejärel üldistada nimede alg- ja praeguse kuju põhjal häälikumuutused, mis on aset leidnud.

Vanima vanuserühma lõppvoorutöö koosnes 11 ülesandest, millest maksimumpunkte saadi seitsmes ning 0 punkti kahes ülesandes. Kergemateks ülesanneteks kujunesid algupärastele nimedele eestipärase vaste leidmine, nimepanekusüsteemi kirjeldamine mõisates pandud nimede põhjal ning nimede nimeseadusele vastavuse hindamine. Ootamatult keeruliseks kujunes õigekirjaülesanne, mille eest sai kaks õpilast ka 0 punkti. Üllatavalt sageli eksiti suure ja väikese algustähega väljendites *Aasia keeled*,

hea toidu laat, Peipsi sibul. Ootamatult tekitas probleeme leida anagrammidest Eesti kirjanike nimesid. Kõvasti nuputamist vajab ülesanne, kus kaardi ning 18. ja 19. sajandi alguse kirjepildi (*Jatausch, Götaotse*) põhjal tuli ära arvata uue küla nimi. Kuigi see ülesanne jäi nii mõnelgi õpilasel vastuseta, tabas kaks õpilast ära, et tegemist on Jõetaguse külaga. Punkte saadi ka vähem täpsete vastuste eest.

Olümpiaaditööde põhjal selgus, et õpilaste funktsionaalne lugemisoskus varieerub suuresti. Kõikides vanuserühmades oli just nende ülesannete puhul esindatud väga lai punktiskaala.

Kokkuvõttes võib öelda, et keerulised ülesanded õigustasid end ning et olümpiaad tõestas õpilaste kõrget teadmiste taset ja nutikust.

Nooremas vanuserühmas saavutas esikoha Tartu Hansa kooli õpilane Tuule Tars (õpetaja Heili Hani; 101,5 punkti 120 võimalikust), kelle järel jagasid 97,5 punktiga 2.–3. kohta Hanna-Riia Allas Tartu Veeriku koolist (õp Kristel Kruuse) ja Kärt Haak Mart Reiniku koolist (õp Pille Pärlin).

Keskmisses vanuserühmas pälvis esikoha Saara Liis Jõerand Vanalinna hariduskolleeiumist (õp Kati Käpp; 107 punkti 132st), kellele järgnesid Iris Epp Sildnik Pärnu Kuninga tänava põhikoolist (õp Kaili Miil; 104,5 p) ja Eva Pajusaar Vanalinna hariduskolleeiumist (õp Krista Nõmmik; 100,75 p).

Vanimas vanuserühmas võitis Hanna Marrandi Hugo Treffneri gümnaasiumist (õp Tiina Pluum; 99,5 punkti 116st). Teine koha saavutas Anneliis Rea Pärnu Sütevaka humanitaargümnaasiumist (õp Elma Künnapas; 93,5 p) ja kolmanda Mariin Pantelejev Tallinna inglise kolledžist (õp Evelin Luik; 91,25 p).

Raske olümpiaadipäeva lõpus ootasid õpilasi ja õpetajaid Toomemäel peetud maastikumäng, kus tuli lahendada TÜ eesti ja üldkeeleteaduse instituudis õpetatavate erialadega seotud lõbusaid ülesandeid, ja ülikooli peahoone mänguline ekskursioon. Olümpiaadi lõpuaktusel pidasid põneva ettekande Tartu ülikooli õppeprorektor Mart Noorma ja nimeuurija Evar Saar, muusikalise vahepalaga esines Jaanus Karlson.

Olümpiaad näitas ilmekalt, et õpilastel on huvi emakeele vastu. Oli rõõm lugeda häid ja põnevaid uurimusi ning suurepäraselt analüüsioskust näitavaid ülesandelahendusi. Olümpiaadi korraldusmeeskond tänab kõiki osalejaid ja õpetajaid, kes tekitavad õpilastes huvi meie emakeele eri tahkude vastu.